

տատասկի հետ խառն ցանկով, միշտ ահու-
ղողի մէջ ենք ընկնում՝ ամեն տեսակ հնարա-
ւորութիւններէ շարունակ հիասթափուե-
լով, և միայն անօգուտ ջանքեր անելով, և
երբեք ստոյգ հաւատ չունենալով, թէ ար-
գեօք մեր աշխատութեան անշօշափելի պտու-
ղը կարող է աշխարհի մէջ գէթ մի հոգուն
յագուրդ տալ:

Մենք այս դարավերջում գրեթէ չենք
ճանաչում ուրախութիւնը և գրեթէ երբեք
չենք տեսնում բախտաւոր մարդկանց դէմքեր,
և այն՝ շատ պատճառներով, որոնց մասին
խօսելը երկար կը լինէր: Մեր բժիշկ պաշտօ-
նակիցները ասում են, թէ ներկայումս մենք
ամէնքս ներառատէնիկներ ենք, ջղաթոյլ ենք,
գուցէ ծշմարիտ է այս: Բայց երբ որ մտաւոր և
ձեռքի աշխատութիւնները փոխ ընդ փոխ կը
կատարուին, մեր յաջորդները այլ ևս թոյլ
ջղեր չեն ունենայ: գուցէ նոքա բախտաւոր
լինին: Եւսմենայն դէպս նոքա առողջ մարդիկ
կը լինին:

Այո՛, այն օրունակից, երբ մտաւոր և
ձեռքի աշխատութիւնները կը հաշտուին, կը
միաւորուին, կը գրկախառնուին, այն ժամա-
նակ մարդկային ազգը մեծ քայլ կանէ ընդ
առաջ գնալու ուրախութեան, բարոյական
ուրախութեան՝ որ ինքնին կատեղծուի մեր
փոքր ընկերների հետ համերաշխութեան ըզ-
գացումից, որոնց հետ միասին կաշխատենք և
մի բախտի տէր կը լինենք:

Ս. Ս.

ՄԻՋՆԵՐԱՐԵՆՆԵ

ԴՊՐՈՅՆԵՐԸ.*

Մենք ամէն ինչ պատրաստի ստանում ենք
արեւմուտքից՝ և՛ ուսումն, և՛ ուսուցման եղանակ,
և՛ գիտութիւն, և՛ մանկավարժութիւն, և գործ ենք
գնում մեր դպրոցներում: Բայց մեզանից շատ քչերը
կարող են երեւակայել, թէ դոքա ինչ երկար փորձե-
րի արեան և քրտնքի գնով են ձեռք բերուել եւ-
րոպայում: Երկար ու յամառ պատերազմ է մղել
նա լուսաւորութեան համար և յաղթութեան ամեն
մի քայլն անթիւ զոհերի ահագին ջանք ու շարշա-
րանք է պահանջել: Ուստի աւելորդ չի լինիլ, եթէ
համառօտակի ընթերցողների առաջ դնենք միջին
դարերի դպրոցական կեանքի նկարագիրը:

Երկար ժամանակ այնպէս էին կարծում, որ

միջին դարերում անձանթ էր ժողովրդական կը-
թութեան զարգացումը: սակայն այդ կարծիքն այժմ
դրականապէս հերքուում է: Նոյն իսկ Թ. դարի
ամենամարկայից ժամանակ եւրոպայի շատ գիւղե-
րում կային ուսուցիչներ, որոնք մանկանց սովորե-
ցնում էին կարգալ, գրել և հաշիւ: Միջին դարե-
րի կիսում գիւղական ուսումնարանները նորու-
թիւն չէին. բայց մեծ նշանակութիւն չպիտի տալ
այդ իրողութեանը, որովհետեւ միջնադարեան ստո-
րերկրեայ մութ, խոնաւ, գարշահոտ դպրոցները և
նոցանում աւանդուած ուսումը շատ հեռի էր և
տարբեր մեր այժմեանից: Քիչ թէ շատ լատիներէն
խօսել և գրել, մի քիչ օրէնսդատութիւն, արամա-
բանութիւն, տօմարագիտութիւն, թուարանութեան
նման մի բան, երեւակայական աշխարհագրութիւն և
չափազանց շատ երգեցողութիւն՝ ահա թէ ինչ էին
ստանում այն ժամանակուայ աշակերտները, և այն՝
երկար տարիների ընթացքում: Չմոռանանք ասել,
որ այդ բոլոր ուսմանց վերջնական նպատակը աս-
տուածաբանութիւնն էր. «Աշխարհագրութիւնը
լաւ գիտութիւն է, ասում է Յակոբ Բիտրակցին,
որովհետեւ նա մեզ սովորեցնում է ճանաչել այն
երկիրը, ուր շուտով մեր մարմինները պիտի իջնեն,
Պատ չէ և թուարանութիւնը, որովհետեւ նա ցոյց
է տալիս, թէ որքան շնչին են մեր կենաց օրերը»:

Գիւղական դպրոցը միջին դարում անպայման
լատինական է. մայրենի լեզուի մասին խօսք ան-
գամ չկայ մինչև ԺԷ. դարը: Պարզալ և հասկա-
նալ՝ որ այնքան ընական պահանջ է մեր ժամանա-
կում, այն ժամանակի մարդկանց համար բոլորովին
տարբեր բաներ էին.* Միջին դարերում կարգա-
ցածր հասկացողը մատով էր ցոյց տրուում, և
այս ոչ միայն հասարակ ժողովրդի մէջ, այլ նոյն
իսկ բարձրաստիճան հոգևորականների դասում,
Հենրիկոս Բ. մի անգամ ծածուկ ընջել է տալիս
ննջեցեւոց աղօթքի միջից pro famulis et famulabus
(վասն ծառայից և աղանեայց) բառերի առաջին
վանկերը, և Պատերադրնի Մէցնպերկ եպիսկոպոսը
պատարագի ժամանակ հանդիսաւոր կերպով երգում
է «pro mulis et mulabus» (վասն իշոց և մատակաց):
Սակայն միայն սրանք չեն այդ ժամանակուայ դպրոց-
ների պակասութիւնները, Լուսաւորութեան այդ օ-
ճախները, ուր առկայծեալ հուրը հազիւ մի քիչ
լուսաւորում էր չըբպատող մառախուղը, ենթա-
կայ էին ամեն տեսակ պատահարների. ահա վրայ

* Դժբաղդաբար մեր մէջ միայն միջին դարերում
չէ այդպէս եղել: Գաւառացի քահանային մի նպիսկուպոս
առաջարկում է կարգալ աւետարանից մի կտոր: Դարդում
է: Առաջարկում է Թարգմանել կարդացածը: Զահանան
զարմացած՝ ամենայն սառնասրտութեամբ պատասխանում
է. «Ծա՛ր, կարգալ՝ կարգալ է, մըռնիմ քըզի, կարդալ
վե՛տի ևր խասկընայ՝ որ Ես խասկընամ»:

* Նման քաղուած է Неделя заповѣдներից:

Հասաւ մի փոթորիկ՝ կամ պատերազմ, կամ Հալածանք, կամ սով, կամ Համաճարակ, և ամէն բան այսպստանում էր, նրկար տարիների ընթացքում ամէն մի բանսեր նորից պիտի սկսէր միևնոյն գործը, որ գուցէ մի ուրիշն արդէն բաւականին յառաջ էր վարել, Ինչ խօսք, որ այսպիսի անջատ անջատ աշխատանքի ժամանակ շատ ծանր պիտի յառաջ գնար ուսման գործը, Բայց այսքան արգելքներ չյուսաՀատեցրին մարդուն և նա Հասաւ ուսումնական կեանքի երկրորդ շրջանին:

Բոլորովին այլ տեսարան է բացուում մարդու առաջ, երբ ծնունդ են առնում Համալսարանները և սերունդ սերնդի յետեւից մշակում է գիտութիւն և արուեստ, Միջին դարերի երկրորդ կիսում խորհուլ, հին և գեանափոր գպրոցների վերայ բաձրանում է երկրորդ յարկ, ուր աւելի շատ օգ և լոյս կար, յայց այնտեղ մտնել կարելի էր միայն այն ներքին այրն այցելելուց յետոյ, Ամեն մի ապագայ փաստարան, բժիշկ, երկրաշափ թէ ուսուցիչ սկզբում ապագայ քահանայացուի հետ պիտի ննթարկուէր կրօնաւորական բոլոր կարգերին, Բոլոր գիտականներն, առանց բացառութեան, ամուրի խտապահ կեանք պիտի վարէին, Փարիզի Համալսարանում բժշկապետը պատկուելու իրաւունք է ստանում միայն ժե. դարում: Իսկ իրաւարանները, արուեստագէտները միայն ժ.Ձ. դարում, ժ.Գ. դարում վիեննացիք մի ուսուցչապետի Համար ասում էին uxorem duxit versus indementium (խելագարուելով ամուսնացաւ):

Դժուարին և փշալից էր միջին դարերում կրթութեան ճանապարհը, ոռոգուած քրտինք ու արիւնով՝ շերտիւղից շունչս էր կտրուում, գրում է Բոնիֆաւիոս, երբ մտարերում եմ quadrinium-ը: Աւսուցման մէջ ևս առաջին տեղը բռնում էր երգեցողութիւնը, Վորքան ծեծ, տանջանք պիտի կրեն երաժշտութիւն սովորելու Համար, ասում է լատինական ասացուածքը, Չայնանիշ Համարուած գծերն և կէտերը միանգամայն անտանելի բաներ էին և, առանց նախապէս եղանակը սովորելու, անհասկանալի, մինչև որ Գիւի Արեցցին ստեղծեց այժմուայ երաժշտական կարգը, Բայց այդ նորութիւնը նրան արժան չ'նստեց՝ քիչ մնաց նրան հերձուածող հրատարակէին, որովհետև նորա աշակերտները ձայնանիշներին նայելով ամէն մի եղանակ առանց նախապէս վարժուելու երգում էին:

Երկրորդ տեղը բռնում էր մանկան բոլորովին անհասկանալի լեզուով մեքենայօրէն աղօթքներ, ամբողջ ուժ կանոն սաղմոսը, աւելի ուշ՝ ամբողջ օրէնսգրքեր և տրամարանութիւնը բերան անել տալը: մի տանջանք, որի առաջ ներկայ մանկավարժութիւնը սարսափած յետ կ'բաշուէր, Այ նուազ տանջանք էր և քերականութեան ուսումը, Աղէքսանդր Բեյլերաացու Doctrinale դասագիրքը ամենա-

տարածուած ձեռնարկն էր, ամէն մի փորձ այդ դասագրքի մէջ որևէ փոփոխութիւն մտցնել՝ հեշտացնելու գիտաւորութեամբ, հերձուածողութիւն էր համարուում, նա գրուած էր լատիներէն, մի վիպերգութիւն էր դա 12 հազներգութեամբ, ուր ոտանաւորով բացատրուած էին ստուգարանական և համաձայնական կանոնները, Այստեղ միտքը բոլորովին զոհուած էր չափական և յանգիստութեան կանոններին, Այդ դասագրքով սովորողները նմանեցնում են նրան մի բաւիղի, ուր Մինոտաւրոսն էր բնակում, Այդ ժամանակուայ դասագրքերի մասին գաղափար կազմելու համար աւելորդ չի լինել մէջ բերել մի կտոր մեծ հռչակ ունեցող քերականութիւնից, Հարց — Es tu scholaris? Պատասխան — Sum. (Աշակերտ ես. — Այո), — Ինչու sum չի վերջանում ոչ օ և ոչ or: — Արդէս զի միւս բայերի վրայ ունեցած գերազանցութիւնը ցոյց տայ, — Ինչպէս կրացատրես այդ, — Sum երրորդութիւն է ցոյց տալիս, նրա մէջ երեք տառ կայ, — Ինչու Sum վերջանում է m և ոչ n: — Արովհետև m-ն էլ ցոյց է տալիս երրորդութիւն, m ունի երեք գիծ, Es tu scholaris? — Sum. — Հուս տուր Sum. — Mus. — Ինչ է նշանակում Mus. — Մուկ, — Ինչ բան է աշակերտ, — Մի մարդ որ մեծ փնասիրութեամբ ուսանում է առաքինութիւններ, — Եւ այս բոլորը պէտք էր իմանալ բերան՝ բառ առ բառ, Բայց և այնպէս դա խաղ ու պար էր թուարանութեան առաջ, որ զարձեալ հազներգութիւններով մի վիպերգութիւն էր, ոտանաւոր գրած, որից մի պարզ բաժանման գործողութիւն հասկանալու համար հարկաւոր էր գերմարդկային համբերութիւն և սրամտութիւն, Այս մտաւոր տանջանքները որքան էլ ծանր են, սակայն աւելի ևս անհաւատալի և աներևակայելի կ'թուին ներկայ ժամանակի մարդու համար մարմնական այն պատիժներն ու տանջանքները, որոնցից չէր կարող զերծ մնալ միջնագարեան դպրոցի ոչ մի ուսանող, որքան էլ ընդունակ լինէր նա դասերի մէջ և վարքով անմեղ՝ այնուամենայնիւ պիտի կրէր, Միայն այդ նկարագիրը կարգալով հասկանալի է դառնում այս յօդուածի սկզբի դրած արիւն, քրտինք, տանջանք բառերի գործածութեան պատճառ:

Ս. Բ.

ՄԱՆՐԱԼՈՒՐԷ.

Համալսարանական Դրացարանների հարցառութեան կողմից ներառուած առաջին տեղը բռնում է Գերմանիան, որի քսան զբաղաւարաններում 3, 850, 000 հատոր գիրք կայ՝ երեք միլիոնով աւելի քան իտալից զբաղաւարաններում, որ երկրորդ տեղն է բռնում, Անգղիա, Աւստրիա եւ Ռուսաստան՝ իրաքանչիւրը 4,800,000 հատորից աւելի ունին: Եվեղնորգիա 790, 000, Սպանիա 726, 000, Ուլադոնութեան արժանի է այն հանգամանքը, որ